

Spoznajni argument

Daria Vitasović, studentica Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu

Spoznajni argument za cilj ima dokazati kako u svjesnim iskustvima postoje i određene značajke koje se ne mogu okarakterizirati kao fizičke, tj. nikakva količina fizičkih informacija ne može ih objasniti. Pod tim se značajkama prvenstveno misli na tjelesne osjete (npr. bolnost boli), ali i na određene perceptivne doživljaje, kao što je miris cvijeta, okus hrane ili gledanje boje. Ta svojstva nazivamo qualia, a definirati ih možemo kao unutarnje kvalitativne doživljaje, a to znači ne samo posjedovati informaciju o nečemu već je i unutarnje kvalitativno doživjeti, tj. ne samo posjedovati sve fizikalne informacije o npr. crvenoj boji, nego je i unutarnje doživjeti, imati iskustvo. Temeljna ideja spoznajnog argumenta jest da ako netko posjeduje kompletno fizičko znanje o nekom drugom svjesnom biću, svejednako ne može znati kako je to biti to biće. Taj argument je možda izazvao najveće debate protiv fizikalizma, koji kao teorija kaže da u realnom svijetu postoje samo fizička tijela sa fizičkim svojstvima. No, budući da je ta teorija kontroverzna i teško obranjiva, razvio se i slabiji fizikalizam koji dopušta postojanje nefizičkih svojstava, ali samo u ovisnosti sa fizičkim tijelom(1).

No, spoznajni argument, unatoč svojoj na prvi pogled očiglednoj superiornosti naspram fizikalizma, nije uspio u potpunosti ispuniti svoj cilj a taj je pobijanje fizikalizma. Sama narav Jacksonovog eksperimenta nam ostavlja širom otvorena vrata za različite interpretacije i tumačenja, a formulacija argumenta jest nejasna i polemički slaba. Također, postoje i prigovori da premise nisu neposredno shvatljive bez dodatnog raščlanjivanja i apstrakcije. No, iako možemo poreći da ovaj argument pobija fizikalizam, ono što mu se ne može poreći jest da nosi određenu težinu i u svakom slučaju dovodi fizikalizam pod novi upitnik. Tvrditi da ovaj argument nije valjan ili da ga je uopće moguće pobiti jest nepromišljeno. Ono što fizikalisti mogu jest različitim interpretacijama oslabiti polemički pojedine aspekte argumenta ili značenja koje izazivaju ti isti aspekti.

1. Što to Marija zna i ne zna?!

Cijeli je problem nastao kad je jedan gospodin po imenu Frank Jackson izdao članak «*Epiphenomenal Qualia*» (2) u kojem smo upoznali Freda i u kojem je formulirao osnovnu misao njegovog spoznajnog argumenta, kojeg je kasnije precizirao u članku «*What Mary Didn't Know*» (3). Upravo u tom članku smo upoznali simpatičnu znanstvenicu Mary ili, u duhu našeg jezika, Mariju, koja nije ni sanjala da će postati toliko slavna.

Marija je neuropsihologinja koja je zatočena u crno-bijeloj sobi cijeli svoj život. Obrazovana je kroz crno-bijele knjige i crno-bijelu televiziju i na taj je, crno-bijeli, način naučila sve što se može znati o fizičkoj naravi ovoga svijeta. Dakle, Marija zna, uvjetno rečeno, sve; fiziku, kemiju, neurofiziologiju, kao i sve što slijedi iz toga, tj. sve informacije fizičke prirode. Ako je fizikalizam kao teorija istinit, Marija zna sve što se može znati. Ako pretpostavimo da ne zna, onda pretpostavljamo da postoji još nešto osim fizičkih informacija, a u tom slučaju moramo zaključiti da fizikalizam ipak nije istinit.

Ali, Jackson kaže da Marija nikako ne može sve znati, jer zamislimo da su Marijini tamničari odlučili jednoga dana da je vrijeme da ona vidi boje. I puste oni nju a Marija prvo što vidi je npr. crvena ruža. Kako će reagirati, hoće li se iznenaditi ili samo odmahnuti rukom? Jackson kaže da će se iznenaditi, jer je po prvi puta vidjela crvenu boju i u tom iskustvu crvenog naučila nešto novo i promijenila svoju percepciju svijeta.

Dakle, jedno moguće objašnjenje jest da postoje subjektivne, epifenomenalne kvalitete povezane s bojom, koje Marija otkriva nakon svog puštanja na slobodu i novih iskustava povezanih s bojom. Dok je još bila zatočena ona je znala samo objektivne, fizikalne elemente tih subjektivnih kvaliteta, uzročno-posljedične veze koje izazivaju, različite međusobne odnose sličnosti ili razlike, no nije imala subjektivnu spoznaju ili znanje. Ovom objašnjenju se odupiru fizikalisti.

1.1. Formulacija argumenta

Naime, ovaj se argument može izraziti u više verzija jer pojam «fizičke informacije» povlači više značenja za sobom, općenito tu se misli na slabiju i jaču verziju argumenta. Međutim, konkluzija slabije verzije ne implicira konkluziju jače. Da bi se obuhvatila sva značenja, a opet pokazale razlike među te dvije formulacije, prihvatiti ću jasniju verziju jačeg argumenta;

⇒ P1 Marija posjeduje sveobuhvatno fizikalno znanje o ljudskom vidu prije puštanja na slobodu.

Slijedi (iz P1);

⇒ C1 Marija zna sve fizikalne informacije o ljudskom vidu prije svog puštanja na slobodu.

⇒ P2 Postoji određeno znanje koje obuhvaća informacije o ljudskom vidu koje Marija ne zna prije svog puštanja na slobodu.

Slijedi (iz P2);

⇒ C2 Postoje neke informacije o ljudskom vidu koje Marija ne zna prije svog puštanja na slobodu.

Slijedi (iz C1 i C2);

⇒ C3 Postoje informacije koje nisu fizičke prirode o ljudskom vidu. (4)

Zaključak: Fizikalizam je lažan.

Ako prihvatimo C1 i C2 ne postoji način da izbjegnemo C3. Dakle, da bi oslabili ovaj argument moramo odbaciti ili C1 ili C2, a time i premise iz kojih su izvedeni ili slijed zaključivanja između premise P1 i konkluzije C1, tj. P2 i C2.

2. Odgovor fizikalista

2.1. Ali Marija već sve zna

Jackson kaže da problem nije u zamišljanju, nego u znanju(5). Dakle, ako Marija i uspije logički zamisliti kako to izgleda crvena boja, pa i iskusi doživljaj tog osjeta, iz toga ipak ne možemo izvesti zaključak da ona ZNA kako izgleda crveno. Ako je fizikalizam istinit ona bi znala jer posjeduje sve fizikalne informacije potrebne da bi došla do znanja. Da bi znala nužno mora imati iskustvo istoga, ne postoji nikakav način da si ona predoči boju a da bi to istom bilo znanje.

Uzmimo sada da je Marija odlučila, zahvaljujući svojoj omniscijenciji, zamisliti kako izgleda crveno i iskusiti osjet crvenoga. Ona uloži sve svoje napore da sebi predoči crveno i jednoga dana nam priopći da je uspjela. Možemo izvesti dva zaključka;

1. Marija je zbilja imala iskustvo crvenoga, tj. uspjela je shvatiti kako je to imati iskustvo crvene boje premda je nikada nije vidjela.
2. Ona nije imala stvarno iskustvo, nego je samo zamislila da ima iskustvo. Time je dokazana Jacksonova teza da ne možemo znati kakvo je nešto prije nego imamo iskustvo istoga.

Prema Jacksonovom eksperimentu ono unutarnje iskustvo boje ili bilo kojeg drugog svojstva, bez obzira na to kako je proizvedeno, jest osnovni preduvjet za znanje kakvo je nešto. Ako prihvatimo prvi zaključak jasno je da time odbacujemo spoznajni argument. Drugi zaključak traži dva prigovora. Uzmimo da Marija nije imala iskustvo već je zamislila da ima iskustvo. No, zamišljati nešto znači imati iskustvo toga. Ako možemo zamisliti nešto znači da smo to zamislili točno, a iz toga onda slijedi da imamo iskustvo istoga. Međutim, ako je gore navedeni zaključak, koji se nužno izvodi iz tako postavljenih stvari, ono što se željelo dokazati i što bi trebalo poslužiti kao argument protiv fizikalizma, tada imamo problem jer se kaže da ništa ne može biti znanje ako prethodno nemamo iskustvo toga istoga, a svi jako dobro znamo da to u većini slučajeva nije istinito, što u svakodnevnom životu, što u znanstvenom istraživanju. (6)

Dennett negira da je Marija dobila novo znanje bilo koje vrste i tu teoriju uglavnom temelji na prigovoru da podcjenjujemo pojam kompletnog fizikalnog znanja. Poznat je njegov trik s plavom bananom; dan je kada Marija treba izaći na slobodu i njeni tamničari odluče je prevariti i kao prvu stvar u boji koju će ona vidjeti donesu joj plavu bananu. Međutim, Marija prepozna trik. Kako je to napravila? Jednostavno, kaže Dennett, ona zna sve fizikalne činjenice o bojama i zna kakav bi trag na njen živčani sustav ostavila plava ili žuta boja. Možda je izračunala kakvo je iskustvo plavog, a potom iz tog računa izvela i iskustvo ostalih boja.

2.2. Možda ipak Marija ne zna sve

Tvrđnja da Marija nije naučila ništa novo nakon puštanja na slobodu je poprilično diskutabilna i evidentno je da je teško negirati dobitak novih spoznaja. Unatoč svim prigovorima možemo prihvatiti da Marija nakon svog puštanja na slobodu nauči nešto novo i u trenutku svog prvog susreta s bojom dobije novu vrstu znanja koja mijenja njenu dosadašnju

percepciju svijeta koji je okružuje. Međutim, tada na vidjelo izlazi novo pitanje; kakvo je to znanje?

Jedan od mogućih odgovora jest da to znanje ne mora nužno biti propozicionalno znanje, tj. ne mora biti «stvarno» znanje, nova spoznaja, već vrsta znanja, sposobnost ili skup sposobnosti koje se ne mogu izjednačiti s znanjem kao takvim ili iskustvom boje kao takvim, već nam koriste kao sposobnost da zamislimo, prepoznamo i zapamtimo boju ili iskustvo boje. To nije znanje što je nešto, već kakvo je nešto. Ta teza je poznatija pod nazivom Ability Hypothesis ili hipoteza sposobnosti, koju su razvili David Lewis i Lawrence Nemirow (7). Iz toga slijedi da za Mariju iskustvo boje nije nova spoznaja već vrsta spoznaje, jer ona već zna sve o spoznaji, posjeduje sve fizikalne informacije, dakle posjeduje znanje. Marija ima ispunjene sve fizičke uvjete i odrednice potrebne da bi vidjela boju, ona se fizički ne razlikuje od nas; njeni receptori za boju smješteni u mozgu nisu ni na koji način invalidni, s njenim organima vida je također sve u redu, ne pati od neke bolesti koja je čini slijepom za boje. Dakle, Marija ima ispunjene sve materijalne predispozicije potrebne za percipiranje boje, samo ih još nije stimulirala, a to čini nakon puštanja na slobodu, kada zapravo dobiva jednu novu sposobnost koja joj omogućuje tu stimulaciju njenih receptora.

Poznata je i verzija u kojoj Marija nakon što napusti sobu dobiva ne-propozicionalno znanje upoznavanja. Dakle njen proces učenja se ne sastoji u dobivanju novih znanja ili sposobnosti nego ona postaje neposredno upoznata s epifenomenalnim karakterom iskustva bojena isti način na koji se neka osoba, npr. upoznaje s novim gradom. Ova teorija je poznata pod imenom Acquaintance Hypothesis (8). Prema ovome znati nešto po poznavanju traži da osoba bude upoznata s tom stvari na najviše moguće direktan i neposredan način koliko je to u njenoj moći. Dakle, kako je iskustvo kvalitete najneposredniji način da bi je u potpunosti shvatili, Marija se upoznaje s qualiom boje tek nakon što je puste na slobodu. Čineći dalje kaže; qualia su fizička svojstva iskustva, a iskustva su fizički procesi – nazovimo ta svojstva Q. Marija može znati sve o Q i može znati da određena iskustva imaju Q, premda nije upoznata s Q. Nakon što je puštena na slobodu Marija se upoznata s Q, ali time ne dobiva nikakvo propozicionalno znanje, jer je već znala pod kakvim uvjetima drugi, «normalni» spoznavatelji imaju iskustva s osobinama Q. Netko može prigovoriti da je osoba upoznata s Q samo ako je imala iskustvo koje je povezano s osobinama Q, ali bio bi prisiljen priznati da biti upoznat s Q u smislu imanja iskustva je nužan uvjet da bi mogli znati da iskustvo ima Q.

Još je jedan način na koji fizikalisti mogu odgovoriti na spoznajni argument a da pri tome prihvaćaju da je Marija izlaskom na slobodu dobila neku vrst novoga znanja. Taj odgovor se, ukratko, sastoji u tezi da ona ipak nije dobila nikakvo propozicionalno znanje, za koje smo rekli da je znanje u pravom smislu riječi; nove informacije izražene u obliku suda, već jednostavno načine ili modele za prikazivanje činjenica koje je već znala prije svog puštanja iz zatočeništva. Možemo to objasniti na primjeru Cassius Claya i Muhamed Alia-Marija ima znanje o Clayu; zna tko je on, čime se bavi itd., ali Marija ne zna tko je Ali. Ti filozofi se okupljaju pod zajedničkim nazivom New Knowledge/Old Fact View ili, u prijevodu, novo znanje/stare činjenice teorija.

Uglavnom se svi predstavnici ove teorije slažu da se uzročno-posljedični odnos između fizičkog i psihičkog u čovjeku može *a priori* spoznati ako posjedujemo određeni epifenomenalne koncepte ili pojmove koji su nam potrebni za to. U slučaju Marije problem je u tome što njoj nedostaju ti pojmovi. Dakle, epifenomenalni karakter nekog kvaliteta je fizikalano svojstvo iskustva, a da bismo imali znanje o tome kakvo je iskustvo tog određenog epifenomenalnog karaktera moramo prvo imati znanje o epifenomenalnim pojmovima tog karaktera, koje možemo opisati fizikalnim rječnikom. Možemo posjedovati epifenomenalne pojmove samo ako smo imali ili imamo epifenomenalno iskustvo te vrste. Dakle, nakon puštanja na slobodu Marija dobiva znanje o epifenomenalnim karakterima pod epifenomenalnim pojmovima. Ovome se usprotivio David Chalmers. Prigovor ovome jest što nije dovoljno reći samo da dobiva te pojmove, već je nužno da taj novi dobitak pojmova objasni i njen dobitak znanja. Ona dobiva možda samo nove načine reprezentacije činjenica koje je već znala, ali on kaže da dobiva i nove informacije koje se tiču tih istih činjenica (9).

Nida-Rümelin kaže: «Ako ova teorija obuhvaća dva načina prezentacije istih informacija, onda ona ne može braniti fizikalizam jer ova vrsta objašnjenja dvostrukog epistemološkog pristupa činjenicama koje se tiču epifenomenalnih tipova ili načina bi unijela ne-fizička svojstva ali na višem nivou: subjekt bi morao biti opisan kao da se odnosi na epifenomenalni tip koji je u pitanju po nekom fizičkom svojstvu u slučaju da vjeruje u činjenicu pod fizičkim načinom prezentacije i kao da se odnosi na taj epifenomenalni tip po nekom ne-fizičkom svojstvu u slučaju da vjeruje u činjenicu pod epifenomenalnim načinom prezentacije.»(10)

2.3. Semantički prigovor filozofije jezika

Naime, moguće je formulirati prigovor na zaključak da Marija nauči nešto novo i u području filozofije jezika. Marija, kao takva, nema problema u komunikaciji s ljudima koji egzistiraju u obojanom svijetu i svakodnevno imaju iskustvo boje iz svog crno-bijelog mikrokozmosa. Ti ljudi joj mogu na precizan način opisati ili predočiti kako je to imati iskustvo boje kroz pokazne primjere, tj. mogu reći: «Imati iskustvo crvene boje je kao...» ukazujući tako na *qualie* boje. Na takav način, Marija dobiva donekle predodžbu, tj. nove informacije o tom iskustvu boja koje je toliko zanima i oko kojega se toliko trudi shvatiti ga. Iako mi ne možemo imati neposrednu spoznaju, tj. direktno iskustvo o minulim događajima i povijesnim zbivanjima, ipak ne možemo reći da nemamo nikakvo iskustvo. O svijetu i svojoj povijesti doznajemo kroz povijesne kanale komunikacije koji se temelje na svjedočanstvima drugih. Može se prigovoriti da su to dvije različite vrste informacija, ali ovaj pristup svakako iznosi pred nas novi vid rješenja spoznajnog problema koji muči Mariju. (11)

3. Tko pobjeđuje; Jackson ili fizikalisti?

Jacksonova Marija na prvi pogled možda izgleda jako simpatično a njeni problemi bezazleni, čak pomalo i trivijalni. Ponavljam, na prvi pogled! Ova rasprava je višegodišnji rezultat nastojanja velikog broja filozofa da Mariju dokažu kao sveznalicu ili neznalicu, nebrojeno mnogo članaka je izdano, bibliografski popisi dosežu sve veće paginacije.

Ako prihvatimo da Marija nakon svog oslobođenja nauči neke nove činjenice o svijetu koje prethodno nije poznavala, jesmo li time zbilja dotukli fizikalizam? Možda odgovor na to pitanje ovisi o našem shvaćanju fizikalizma. Jackson ga definira kao teoriju koja smatra da su sve činjenice ili informacije fizikalne prirode. Ali kroz ovaj kratki pregled ove višegodišnje rasprave nastojala sam pokazati da nije sve tako «crno-bijelo» kako nam je Jackson namjerio i smatram da se može prihvatiti da iako spoznajni argument jest u velikoj mjeri ispunio zadatak otežavanja života fizikalistima, nije ih u potpunosti dotukao. Mislim da možemo prihvatiti da fizikalizam nije pobijen, iako su pridodani neki novi upitnici. Sasvim sigurno je da ova rasprava još nije završila, a vjerojatno i neće tako skoro, jer još previše otvorenih pitanja i prostora za manevar ostavljeno fizikalistima.

Bilješke

(1) Naravno, fizikalizam, kao i skoro svaki filozofski pravac, se javlja u više podpravaca, svaki sa svojim glavnim obilježjima i predstavnicima koji opet svaki ima svoju teoriju. Prema tome, obraditi sve njih ili ih makar dotaknuti bi bilo nemoguće u ovom članku.

(2) **Jackson**, Frank, «*Epiphenomenal Qualia*», *Philosophical Quarterly* 32, 1982. g., str.:127-136. Svi članci koji su navedeni u tekstu i bibliografiji se mogu pronaći na Internet stranicama, također navedenim u bibliografiji.

(3) **Jackson**, F., «*What Mary Didn't Know*», *Journal of Philosophy* 83, 1986. g., str.:291-295.

(4) **Nida-Rümelin**, Martine, *Qualia: The Knowledge Argument*, <http://plato.stanford.edu/>

(5) **Jackson**, F., «*What Mary Didn't Know*»

(6) **Dennett**, Daniel, «*What RoboMary Knows*», <http://consc.net/>

(7) Važniji članci u kojima razvijaju svoju teoriju i koje sam koristila, se nalaze u popisu bibliografije. Sama hipoteza se pripisuje Nemirowu, a Lewis je dodatno razvio. Također, hipoteza slijedi Rylea u povlačenju oštrog razgraničenja između propozicionalnog znanja ili znanja što (npr. da je nebo plavo) od znanja kako (npr. kako voziti automobil).

(8) Za šire upoznavanje s ovom teorijom preporučam članak «*Phenomenal Knowledge*» koji je napisao Earl Conee, a izdan je 1994. godine u *Australasian Journal of Philosophy* 72.

(9) **Chalmers**, David, «*Phenomenal Concepts and the Explanatory Gap*», *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge: New Essays on Consciousness and Physicalism*, ur. T. Alter i S. Walter, New York: Oxford University Press 2006.

(10) **Nida-Rümelin**, Martine, *Qualia: The Knowledge Argument*, str.15

(11) **Alter**, Torin, «*Knowledge Argument*», <http://consc.net/>

Bibliografija

Alter, Torin, «*Knowledge Argument*», <http://consc.net/>

Dennett, Daniel, «*What RoboMary Knows*», <http://consc.net/>

Dennett, Daniel, «*Quining Qualia*», u: *Mind and Cognition*, ur. W. Lycan, Oxford: Blackwells, 1990, str. 519-549.

Jackson, Frank, «*Epiphenomenal Qualia*», *Philosophical Quarterly* 32, 1982, str. 127-136.

Jackson, Frank, «*What Mary Didn't Know*», *Journal of Philosophy* 83, 1986, str. 291-295.

Lewis, David, «*What Experience Teaches*», u: *Mind and Cognition*, ur. W. Lycan, Oxford: Blackwells, 1990.

Nagel, Thomas, «*What it is Like to Be a Bat*», *Philosophical Review* 83, 1974, str. 435-456.

Nemirow, L., «*Physicalism and the Cognitive Role of Acquaintance*» u: *Mind and Cognition*, ur. W. Lycan, Oxford: Blackwells, 1990.

Nida-Rümelin, Martine, «*Qualia: The Knowledge Argument*», <http://plato.stanford.edu/>

Stoljar, Daniel, «*Physicalism*», <http://plato.stanford.edu/>

Tye, Michael, «*Qualia*», <http://plato.stanford.edu/>